

УДК 811.133.1'42

Ю. О. Герасимчук – аспірант кафедри
французької філології Київського
національного лінгвістичного університету

**Стан самотності персонажа: лінгвопсихологічний аспект
(на матеріалі творів французьких постмодерністів)**

*Роботу виконано на кафедрі французької
філології КНЛУ*

Стаття спрямована на дослідження стану самотності постмодерністського персонажа у лінгвопсихологічному аспекті. Розкрито особливості лінгвістичної репрезентації стану самотності.

Ключові слова: самотність, спектр самотності, психоемоційний стан, механізми дистанції, лінгвопсихологічна модель.

Герасимчук Ю. А. Состояние одиночества персонажа: лингвопсихологический аспект (на материале произведений французских постмодернистов). Стаття направлена на исследование состояния одиночества постмодернистского персонажа в лингвопсихологическом аспекте. Раскрыты особенности лингвистической репрезентации состояния одиночества.

Ключевые слова: одиночество, спектр одиночества, психоэмоциональное состояние, механизмы дистанции, лингвопсихологическая модель.

Gerasymchuk Y. O. State of Hero's Solitude: the Linguistic-Psychological Aspect (based on french postmodernists' writing). The article deals with the investigation of the state of hero's solitude in the linguistic-psychological aspect. The peculiarities of linguistic representation of the state of solitude are described.

Key words: solitude, solitude spectrum, psychoemotional state, distance mechanisms, linguistic-psychological model.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Дослідження внутрішнього світу людини, зокрема специфіка мовного кодування психоемоційних станів займає одне із центральних місць у лінгвокогнітивних та лінгвопсихологічних дослідженнях на сьогоднішній день. Залучення когнітивної парадигми до лінгвопоетики уможливило новий ракурс висвітлення проблеми варіативності образного осмислення окремих психоемоційних станів у мові та тексті, таких як любов (Л. Є. Вільмс, Г. А. Огаркова), любов і ненависть (О. Ю. Балашова), щастя (С. Г. Воркачов), здивування (Н. В. Дорофєєва), сором та провина (К. О. Дженкова), гнів (Я. А. Покровська), страх (О. О. Борисов, С. В. Зайкіна, О. Є. Левкієвська), тривога (Г. І. Харкевич), а також самотність. Саме в рамках цього підходу до вивчення семантики художнього тексту і здійснюється наша розвідка.

Стан самотності як складний психоемоційний феномен привертає увагу науковців різних галузей. Ініціатива у постановці питання про причини, характер та перебіг стану самотності належить психологам (І. С. Кон, С. Г. Корчагіна, Е. Фромм). Не залишаються осторонь і філософи (Н. Б. Бячкова, Л. Ю. Левченко, Н. В. Лубенець, М. М. Мовчан, Л. Я. Фльорко, Н. В. Хамітов). Невизначеність та багатоплановість явища самотності ускладнює вивчення засобів його вербалізації у тексті.

Водночас існують лише фрагментарні лінгвістичні розвідки зазначеної проблематики. У сучасних лінгвопоетичних дослідженнях отримали відображення лише окремі аспекти її вивчення: моделювання концепту САМОТНІСТЬ як інтертекстеми індивідуально-авторської парадигми у поетичній творчості окремих письменників (О. В. Переломова), художні версії проблем самотності у сучасній українській жіночій прозі (О. В. Карабьова), лексико-семантичний та мовленнєво-жанровий рівні концепту САМОТНІСТЬ при

дослідженні художньої картини світу Т. Вільямса (О. В. Байоль), аналіз лінгвокультурологічного концепту САМОТНІСТЬ у зіставленні російської та німецької мов (Н. В. Подзолкова). Постійна увага науковців до вивчення психоемоційних станів сприяє висвітленню нових перспектив у розгляді широкого спектру психоемоційних явищ, до яких належить і самотність.

Мета статті полягає у виявленні специфіки відображення стану самотності персонажа шляхом розкриття семантичних особливостей його реалізації у французькій постмодерністській прозі. Матеріалом дослідження слугували прозові твори французьких письменниць кінця ХХ – початку ХХІ століть, з яких шляхом вибірки було виокремлено текстові фрагменти, у яких реалізується та / або зображується стан самотності персонажа. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) описати стан самотності постмодерністського персонажа з огляду на його психолінгвістичні характеристики; 2) розкрити особливості лексичної репрезентації поняття самотності персонажа постмодерністських творів та з'ясувати закономірності його кореляції з психологічними особливостями цього стану.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для виявлення специфіки відображення стану самотності не можна оминати огляду проблематики психологічного змісту цього стану. Самотність як психоемоційне явище, наділене яскраво вираженим негативним забарвленням, відоме людству з античних часів. Платон та Аристотель розглядали самотність як зло, позбавлення від якого вбачали у насолоді благом дружби та любові [2, 3]. В історії філософсько-психологічної думки осмислення та пояснення проблеми самотності досить багатоманітне: від поклоніння перед ним на Далекому Сході до неприйняття у Древній Греції, від усвідомлення необхідності самотності для самопізнання людини, її творчого розвитку (М. О. Бердяєв, А. Маслоу, Є. М. Трубецкой) до розуміння його як прокляття людства (А. Камю, С. Кьєркегор, Ж.-П. Сартр).

Доба постмодерну, разом із активізацією цивілізаційних процесів, загострює відчуття відчуженості та власної непотрібності, позбавляє духовності, що веде до внутрішньої спустошеності й самотності, яка може стати для людини навіть поштовхом до самогубства. Загострені специфікою сучасної доби почуття покинутості, непотрібності, відчуженості і ставлять на часі проблему самотності. Завданням для кожної людини стає не просто навчитись жити у суспільстві, але й гармонізувати стосунки з іншими людьми й головне досягти гармонії свого внутрішнього світу. Зовнішня (соціальна) самотність є негативним явищем, що продукує в людині страх, невпевненість, недовіру та агресію до світу і призводить до деформації людської особистості та руйнації її внутрішніх зв'язків зі світом. На противагу зовнішній самотності, внутрішня (екзистенційна) самотність сприяє розкриттю самоідентичності та цілісності духовного світу людини [7, 1]. Масова культура пропонує цілий арсенал стандартів, які нівелюють національні цінності, традиції, мовну культуру. Руйнування цінностей спричинило хаос у світовідчутті людини, що і стало домінуючим у поезиці постмодернізму, зокрема у французькій постмодерністській прозі [1, 117].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях емоційних / психоемоційних станів існує кілька підходів до їх моделювання. Ми зупинимося на статичному аспекті осмислення цих явищ, який передбачає першорядну репрезентацію стану у статиці [8, 30].

Для опису способів осмислення стану самотності носіями французької мови використовуються статичні моделі.

Лінгвопсихологічна модель стану самотності має інтегрований характер і базується на власне психологічній моделі досліджуваного стану, відтвореного на основі аналізу джерел психологічної літератури та конкретизованого мовним змістом поняття самотності, як воно відображене у лексичних репрезентаціях тлумачних словників французької мови.

Прямою номінацією, базовою одиницею первинного означування [3, 99] психоемоційного стану самотності в сучасній французькій мові є іменник *solitude* n.f.

У результаті лексикографічного аналізу нами виявлено низку семантичних компонентів для лексичної репрезентації поняття самотності в сучасній французькій мові. Виділені з синонімічних словників одиниці первинного означування самотності подані в алфавітному порядку (до уваги бралися ті значення синонімів, які стосуються поняття самотності) : (1) *abandon* n.m. "залишення", (2) *bled* n.m. "глушина", (3) *claustration* n.f. "замкнення, ув'язнення", (4) *cloître* n.m. "монастир", (5) *cocoon* n.m. "кокон", (6) *coin* n.m. "віддалене місце", (7) *coque* n.f. "оболонка", (8) *délaissement* n.m. "занедбаність", (9) *déréliction* n.f. "покинутість", (10) *désert* n.m. "місце усамітнення", (11) *éloignement* n.m. "віддаленість", (12) *exil* n.m. "вигнання", (13) *isolation* n.f. "ізоляція", (14) *isolement* n.m. "замкненість, відчуження", (15) *méditation* n.f. "медитація", (16) *ombre* n.f. "тінь", (17) *quarantaine* n.f. "карантин", (18) *recueillement* n.m. "зречення", (19) *retraite* n.f. "усамітнення", (20) *retranchement* n.m. "знищення", (21) *séparation* n.f. "розлука", (22) *tanière* n.f. "лігво", (23) *thébaïde* n.f. "місце затворника", (24) *tour d'ivoire* n.f. "башта зі слонової кістки", (25) *veuvage* n.m. "вдівство", (26) *viduité* n.f. "вдівство, період жалоби" [10]. Зазначені іменники доповнюють картину психоемоційного переживання самотності, відображену у словникових статтях, за рахунок таких понять, як *віддалене місце, кокон, вигнання, замкненість, знищення, розлучення, вдівство, медитація*, вписуючись у лінгвопсихологічну модель стану самотності.

При аналізі лексичної репрезентації поняття самотності ми обмежуємося іменниками як одиницями первинного означування, не залучаючи одиниці вторинного означування (прикметники, дієслова). Проте останні беруться до уваги у подальшому аналізі при розгляді текстових маркерів стану самотності в художньому тексті.

Залучення результатів психологічних розвідок надало нам змогу окреслити спектр проявів самотності: самотність – властивість та стан; усамітнення, відчуження – рух від людей; ізоляція, покинутість, відсторонення – байдуже ставлення до кого-, чого-небудь.

Схематично спектр прояву самотності можна зобразити так (див. рис. 1):

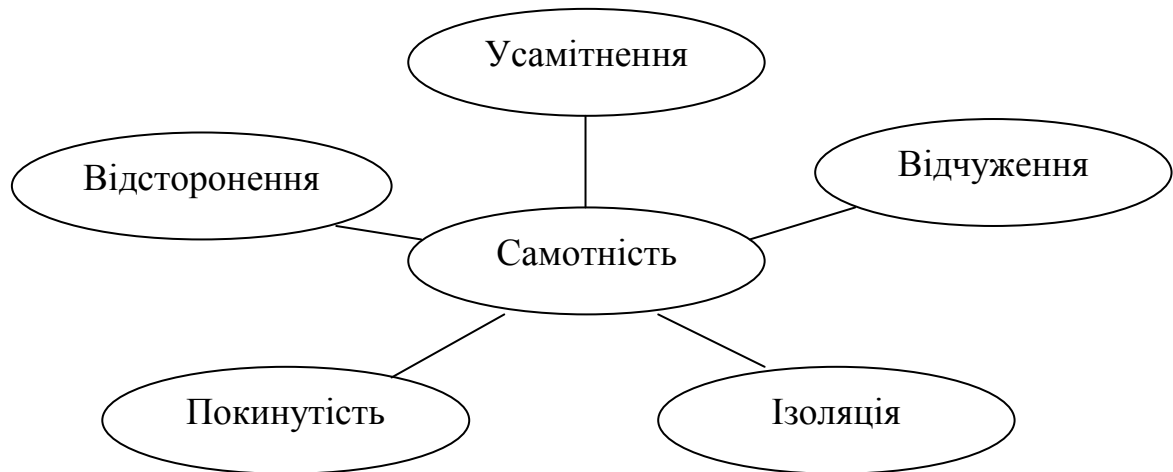

Рис. 1. Спектр проявів стану самотності

На основі використання лексикографічних джерел з'ясовано змістовий потенціал категорії самотності на основі аналізу вживання лексеми самотність / solitude у практиці французького мовлення, використанні цього поняття в художній літературі.

Змістовий аналіз вживання поняття "самотність" вказує на багатоманітність прояву переживань людини, викликаних феноменом самотності, що є невід'ємною складовою її екзистенції. Самотність як глобальний соціально-психологічний феномен може бути виражений як духовно-психічна властивість особи, духовно-психічний процес, стан її внутрішнього світу, ставлення особи до спільноти та спільноти до особи і як соціальна пасивність, депресія, почуття власної непотрібності [7, 6].

Відсторонений тип особистості – ще один із спектру проявів самотності. Це – чудові спостерігачі стосовно процесів, які відбуваються з ними. Вдалим прикладом цього є надприродне проникнення у символіку сновидінь, яке такі особи часто демонструють. Ключовий момент у цьому випадку – внутрішня

потреба у встановленні емоційної дистанції, що відділяє їх від інших людей. Відсторонені від спільноти, вони проводять навколо себе свого роду магічне коло, всередину якого ніхто не може проникнути. Ось чому зовні вони можуть "розумітися" з людьми. Нав'язливий характер цієї потреби проявляється у їхніх реакціях тривоги, коли зовнішній світ вторгається у їхнє життя [4, 212]. Єдиний спосіб, котрим відсторонена людина може компенсувати свою ізоляцію – це винахідливість (варто пригадати Робінзона Крузо). Такі люди уникають суперництва, престижу та успіху. Проте яскраво виражена потреба в усамітненні [там само, 213]. Схематично такий стан можна зобразити таким чином (див. рис. 2):

Рис. 2. Рух проти людей як елемент стану самотності

(А. Нотомб « Mercure »)

Яскравим прикладом можуть слугувати персонажі роману А. Нотомб « Mercure ». Старий капітан Омер Лонкур ховає від світу молоду дівчину Хезел. Вони живуть на приватному острові, у пристойному маєтку, де, окрім них, є лише обслуга: *Pour habiter cette île, il faut avoir quelque chose à cacher. [...] la jeune femme regardait l'île sans cesse plus proche. Elle se demandait si habiter une telle solitude était une liberté privilégiée ou une prison sans espoir* (Nothomb, M). Медсестра, що приїздить на острів кожного дня для догляду за недужою Хезел, задається питанням, чим є життя на острові: привілейованою свободою чи безнадійною в'язницею. На нашу думку, авторка навмисне вжила іменник *solitude* замість *île*. За словниковим визначенням *île* n.f. – « étendue de terre entouré d'eau de toutes côtés », нами трактується як свого роду фізичне обмеження, звідки немає

виходу. Острів також символізує притулок [6]. У такому контексті можна вважати іменники *île* та *solitude* синонімами.

Розглянемо інший тип самотності, а саме – рух від людей (див. рис. 3):

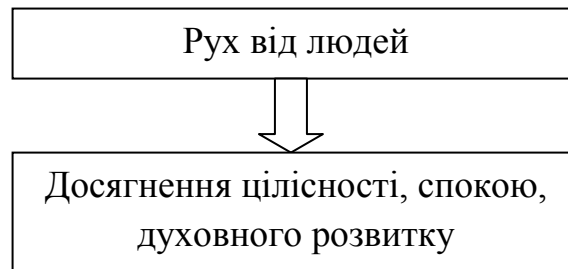

Рис. 3. Рух від людей як елемент стану самотності

(А. Нотомб « Hygiène de l’assassin »)

На текстовому рівні рух від людей задля досягнення цілісності, спокою та духовного розвитку прослідковуємо на прикладі головного персонажа роману А. Нотомб « Hygiène de l’assassin »: *A dire vrai, que ce sédentaire adipeux ait survécu jusqu’à l’âge de quatre-vingt-trois ans rendait perplexe la médecine moderne. [...] L’auteur, qui avait vingt-deux romans à son actif, habitait au rez-de-chaussée d’un immeuble modeste : il avait besoin d’un logement où tout fût de plain-pied, car il se déplaçait en fauteuil roulant. Il vivait seul et sans le moindre animal familier* (Nothomb, HA, 8-9). *Cela fait soixante ans que vous êtes écrivain à part entière et ceci est votre première interview. Vous ne figurez jamais dans les journaux, vous ne fréquentez aucun cercle littéraire, à vrai dire, vous ne quittez cet appartement que pour faire des emplettes. On ne vous connaît même aucun ami* (Nothomb, HA, 18). Письменник Претекстат Тах шістдесят років живе один, не спілкуючись ні з ким, і як наслідок – двадцять два романи і Нобелівська премія з літератури. Він не бере ніякої участі у літературному житті і вперше за десятиліття своєї творчості дає інтерв’ю (*ceci est votre première interview*). Лексеми *sédentaire* adj. « qui ne quitte guère son domicile ⇒ casanier », *seul* adj. « qui se trouve être sans compagnie, séparé des autres ; qui a peu de relations avec d’autres personnes ⇒ solitaire, esseulé, isolé », *sans* prép. « qui exprime l’absence, le manque », *ne* nég. « exprime une négation » (заперечення дієслів на позначення активного способу життя у суспільстві, таких

як *figurer, fréquenter*), *jamais* adv. « en nul temps, à aucun moment ⇒ éternellement », *aucun* adj. « pas un » [9] детально демонструють усамітнений, відчужений спосіб життя персонажа.

Наші персонажі, перебуваючи на безпечній відстані від інших, можуть дати свободу вираження багатьом почуттям, не пов'язаних безпосередньо із людськими стосунками. У русі проти людей вони озброюють себе для виживання у суспільстві, пронизаному суперництвом. У русі від людей вони сподіваються досягти певної цілісності, спокою та високого духовного розвитку [там само, 220].

Тут доцільним вважаємо термін Г. С. Саллівана «механізми дистанції» [5]. Пояснимо це на прикладі фрагменту роману: *Au loin, Loncours vit la pupille esquisser des gestes d'enthousiasme. « Tout est perdu. Elle sait maintenant », pensa-t-il. [...] Ensuite, il courut jusqu'au bout de la flèche de pierre [...] et se jeta à la mer* (Nothomb, M.). До того часу, поки відсторонена людина (Омер Лонкур) може зберігати дистанцію, вона відчуває себе достатньо захищеною; але якщо з якоїсь причини межа магічного кола порушена (« *Tout est perdu. Elle sait maintenant* »), її безпека підлягає загрозі (*il courut jusqu'au bout de la flèche de pierre*). Таке усвідомлення наближує нас до розуміння того, чому відсторонена людина впадає у паніку, якщо вона більше не може утримувати емоційну дистанцію, що відділяє її від інших людей; і варто відмітити, що ця паніка виявляється настільки сильною тому, що у людини немає способу боротьби з життям (*se jeta à la mer*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, психологічний зміст стану самотності корелює з лексичною репрезентацією поняття самотності в сучасній французькій мові, виявляючись щоправда значно біднішим стосовно свого представлення у психологічних студіях. Надалі вважаємо за необхідне проведення дослідження стану самотності персонажа на лінгвокогнітивному та комунікативно-прагматичному рівнях.

Література

1. Каратєєва Г. Постмодерністський художній дискурс: лінгвістичний та історичний ракурси (на матеріалі творів Ле Клезіо) / Г. Каратєєва //

Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства: матеріали Першої Всеукраїнської наукової конференції романістів, 5-6 жовтня 2006 р.: тези доп. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 117 – 119.

2. Корчагина С. Г. Генезис, виды и проявления одиночества / С. Г. Корчагина; Московский психолого-социальный институт. – М.: МПСИ, 2005. – 196 с.
3. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 158 с.
4. Райгородский Д. Я. Психология личности. Т. 1. Хрестоматия. – [2-е изд., доп.]. – Самара: Издательский дом "БАХРАХ", 1999. – 448 с.
5. Салливан Г. С. Интерперсональная теория в психиатрии / Г. С. Салливан; [пер. с англ.]. – М.: КСП; СПб: Ювента, 1999. – 347 с.
6. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер; [пер. с англ.]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 448 с.
7. Фльорко Л. Я. Самотність людини як проблема сучасної європейської філософії: Автореф. ... кандидата філос. наук: 09.00.05. – Львів, 2006. – 16 с.
8. Харкевич Г. І. Відображення стану тривоги персонажа в англomовній прозі: семантико-когнітивний та нарaтивний аспекти: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / Харкевич Галина Ілюдорівна. – К., 2007. – 204 с.
9. Le Robert Micro Poche 1. Dictionnaire de la langue française / [sous la direction de A. Rey]. – P.: Dictionnaires Le Robert, 1992. – 1448 p.
10. Encyclopédie LEXILOGOS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lexilogos.com/français_langue_dictionnaires.htm.

Джерела ілюстрaтивного матеріалу

1. Nothomb, HA: Nothomb A. Hygiène de l'assassin / Nothomb A. – P.: Albin Michel S. A., 1992. – 200 p.
2. Nothomb, M: Nothomb A. Mercure [Електронний ресурс] / Nothomb A. – Режим доступу: <http://french->

book.net/index.php?name=Html_Content&op=page&folder=Nothomb&content site=nothomb02-1.html